

ensemble of actors which could decide complicated artistic plans and perform on the scene the greatest masterpieces, as well soviet and as classical ones.

The research novelty of the article is specified by its involvement to the research references of new factual material from the history of Ukrainian theatre.

The results of the article can be applied as the theoretical foundation for preparing materials on history and theoretical knowledge of Ukrainian culture, educational courses of cultural science, drama study with its encyclopedia publishers and methodological manuals.

Key words: *theatrical life, Mariupol, politics, culture. repertoire, tours.*

УДК 930.1:316.4.063.7(477)«1930/1939»

О.А. Довбня

ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ НА ДОНБАСІ В 1930-ТІ РР.: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС

У статті аналізується стан висвітлення сучасними українськими професійними істориками та краєзнавцями проблеми політичних репресій проти різних категорій населення українського Донбасу в 1930-ті роки. У процесі дослідження з'ясовано, що вітчизняні науковці на широкій джерельній базі висвітлили перебіг, наслідки та специфіку політичних репресій в регіоні, встановили кількість жертв, повернули із забуття імена репресованих, а також дослідили, хто безпосередньо брав участь у каральних заходах компартійно-радянської влади.

Ключові слова: *науковий доробок, репресії, «куркульська операція», «національні операції», органи державної безпеки, позасудові органи.*

Регіональна специфіка політичних репресій знайшла своє відображення в сучасній українській історіографії. У зв'язку з цим постає необхідність історіографічного аналізу наявного наукового доробку, що не тільки сприятиме розвитку історичних знань, а й допоможе встановити роль окремих дослідників у з'ясуванні характерних рис політичних репресій, притаманних певним регіонам, що залежали від багатьох факторів та визначали їх спрямованість, динаміку, специфіку та загальні наслідки на різних етапах радянської історії.

Метою статті є історіографічний аналіз праць сучасних українських професійних істориків та краєзнавців, в яких висвітлена репресивна політика компартійно-радянської влади на Донбасі в 1930-ті рр.

Стаття є продовженням опрацювання автором проблематики, пов'язаної із репресивною політикою радянської держави щодо населення України у контексті розвитку сучасної вітчизняної історичної науки та виконана в рамках комплексної науково-дослідної теми: «Соціум УСРР – УРСР в умовах державного терору радянської доби 1917 – 1950-х рр. (державний реєстраційний номер – 0114U007377)», що включена до тематичного плану Інституту історії України Національної академії наук України.

Щодо стану наукової розробки запропонованої проблеми, то деякі її аспекти знайшли своє відображення в історіографічних частинах монографій В. Нікольського [23], З. Лихолобової [17], статті О. Богатікової та В. Романцова [2] й тезах доповіді О. Довбні [7]. Зокрема, історики здійснили історіографічний аналіз праць, що стосуються досліджуваних ними проблем, звернувши увагу на те, що, незважаючи на розширення тематики, введення у науковий обіг масиву документів про

діяльність репресивних органів влади, багато питань залишаються недослідженими. У зв'язку з тим, що відсутні ґрунтовні історіографічні дослідження репресивної політики компартійно-радянської влади проти різних категорій населення Донбасу в 1930-ті рр., нарізла необхідність об'єктивного й комплексного її висвітлення та новітньої інтерпретації, що й зумовлює актуальність обраної теми.

Першу спробу комплексно проаналізувати використання компартійно-радянською владою в економічній політиці репресивних заходів, зокрема в 1930-ті рр. на Донбасі, зробили О. Бут та П. Добров [3, с. 227–249]¹. Так, у контексті соціально-економічних перетворень в Україні у 1920 – 1930-ті рр. історики висвітлили специфіку політичних репресій проти керівників та інженерно-технічних працівників важкої й вугільної промисловості Донбасу наприкінці 1930-х рр., акцентуючи увагу на фабрикації та фальсифікації слідчих матеріалів.

Історіографічну цінність у вивченні проблеми становить монографія З. Лихолобової [17], яка по суті є узагальненням її багаторічних досліджень. На думку історика, причиною розгортання репресій у 1936 р. були господарські труднощі, передусім у паливній галузі, свого апогею репресії досягли наприкінці 1937 р. – на початку 1938 р., а їх специфіку визначали структура народного господарства регіону та багатонаціональний склад населення, зокрема, компактне проживання німців та греків. Щодо узагальненої характеристики жертв, то, використовуючи метод репрезентативної вибірки², З. Лихолобова з'ясувала, що більшість серед репресованих становили робітники та службовці, у віці найвищої працездатності й творчої активності, за національним складом – українці та росіяни, безпартійні, а освітній рівень репресованих був помітно вищим, ніж у всього населення регіону. При цьому, зазначає дослідниця, 63 % із загальної кількості заарештованих були засуджені до розстрілу, а стандартним обвинуваченням була участь у різного роду контрреволюційних організаціях, шпигунство, антирадянська агітація, диверсії, шкідництво, терористична діяльність, зрада Батьківщині. Основними ж наслідками масових репресій, як вважає З. Лихолобова, став занепад промисловості, сільського господарства, перебої у роботі залізниці, погіршення якості освіти та охорони здоров'я, деформація менталітету.

Окремі аспекти проблеми розглянуті також у колективних працях «Донеччина і Луганщина у XVII – XXI ст.: історичні фактори й політичні технології формування особливого та загального у регіональному просторі» (Київ, 2015) [16] та «В обіймах страху і смерті. Більшовицький терор в Україні» (Харків, 2016) [46]. При цьому С. Кульчицький та Л. Якубова акцентують увагу на тому, що спочатку вістря репресій було спрямовано на інженерно-технічних працівників і гірників, які критично ставилися до компартійно-радянських методів управління господарством та стаханівського руху, а в 1937 – 1938 рр. розпочалися широкомасштабні репресії за національною ознакою та проти «колишніх». На думку дослідників, репресії на Донбасі стали не лише невід'ємною складовою індустріалізації, а й інструментом мобілізації населення, досягнення найвищих рівнів його позаекономічного визиску, дезорієнтації масової свідомості й переорієнтації соціальної напруги в потрібне керівній партії річище. У результаті, роблять висновок історики, була встановлена залізна дисципліна, регіон перетворилося на один великий трудовий табір, а наслідки цього експерименту виразні й сьогодні.

¹Вперше монографія вийшла друком російською мовою в 2000 р., друге видання, виправлене та доповнене, вийшло друком уже українською мовою в 2002 р.

²До вибіркової сукупності потрапили понад 4 тис. архівно-слідчих справ, заведених Управлінням УНКВС УРСР по Донецькій області на осіб, заарештованих за 54-ою статтею Кримінального Кодексу УРСР.

У свою чергу Л. Якубова та Я. Примаченко звернули увагу на те, що конверсні розправи розпочалися у часи «Великого терору» та були пов'язані із діяльністю позасудових органів. При цьому, як зазначають історики, органи держбезпеки не тільки з готовністю виконували рознарядки згори, але й зверталися з зустрічними пропозиціями зі збільшення лімітів. У результаті, роблять висновок дослідниці, репресії торкнулися усіх категорій та національних груп регіону й призвели не тільки до значних кадрових утрат, але й технологічних, що доводилося компенсувати збільшенням норм виробництва та видобутку вугілля.

Ціла низка праць вітчизняних науковців присвячена «Великому терору» на Донбасі. Так, В. Нікольський з'ясував кількісні показники, висвітлив технологію слідства та факти фальсифікації звітності органами держбезпеки [22]³. Згідно з його підрахунками, за політичними мотивами на Донеччині було заарештовано 25 381 особу. При цьому, як зазначає дослідник, за кількістю репресованих у 1937 р. регіон посів перше місце, а в 1938 р. – третє. Щодо освітнього рівня, соціально-фахового та національного складу репресованих осіб, то показники відрізняються від тих, що вказала З. Лихолобова. Згідно з підрахунками історика, більшість із загальної кількості репресованих мали нижчу освіту⁴, за соціально-фаховим складом були робітниками, колгоспниками та службовцями, за національним – українцями, німцями та греками. При цьому групи репресованих німців та греків перевищували відповідні показники в загальній кількості населення регіону у 14,4 та 7,2 рази відповідно, що, на думку В. Нікольського, пояснюється реалізацією «національних операцій».

Стосовно мір покарання, то у цілому показники співпали з наведеними З. Лихолобовою. Так, 2/3 від загальної кількості репресованих були засуджені до розстрілу, приблизно чверть – до різних термінів ув'язнення у виправно-трудових таборах. При цьому В. Нікольський, як і З. Лихолобова, акцентує увагу на тому, що вироки щодо заарештованих у період «великої чистки» виносилися позасудовими органами.

У свою чергу Р. Подкур висвітлив формування оперативного обліку «ворогів народу», структуру місцевих апаратів органів державної безпеки, їх взаємодію із комітетами КП(б)У, а також перебіг та наслідки «Великого терору» [24]. Як і В. Нікольський, історик акцентує увагу на тому, що виразний сигнал про масові репресії, поданий вищим політичним керівництвом на лютнево-березневому пленумі 1937 р., був повністю сприйнятий місцевими апаратами НКВС. При цьому історик обстоює думку, що «Великий терор» був спрямований на зміну національної конфігурації регіону, боротьбу із «соціально-ворожими елементами», потенційною «п'ятою колоною» та формування в умовах радянської дійсності нової еліти з молодих, освічених, політично й ідеологічно вихованих людей, готових до виконання будь-якого

³Монографія є узагальненням досліджень автора із цієї проблематики. Див.: Нікольський В. М. Політичні репресії щодо іноземців та осіб без громадянства на Донеччині у 1937 – 1938 рр. / В. М. Нікольський // Історичні і політологічні дослідження. – 2001. – № 2 (6). – С. 96–102; Його ж. Географія політичних репресій 1937 – 1938 рр. на Донеччині / В. М. Нікольський // Проблеми історії України: факти, судження, пошук. – 2001. – Вип. 18. – С. 214–220; Його ж. Територіальні наслідки репресій 1937 – 1938 рр. на Донеччині / В. М. Нікольський // Там само. – 2004. – Вип. 10. – С. 312–327; Його ж. Кількісні оцінки діяльності «Особливої трійки» УНКВС по Сталінській області під час «Великої чистки» / В. М. Нікольський // Історичні і політологічні дослідження. – 2007. – №3/4 (33/34). – С. 276–280; Його ж. «Куркульська операція» НКВС СРСР 1937 – 1938 рр. в регіоні Донбасу в контексті загальноукраїнської статистики / В. М. Нікольський // Там само. – 2007. – №5/6 (35/36). – С. 147–151.

⁴Для порівняння, З. Лихолобова зазначила, що згідно з даними перепису 1939 р. в Сталінській області на тисячу осіб населення припадало 6,6 осіб з вищою освітою та 106 із середньою, а серед репресованих на тисячу осіб – відповідно 93 та 118.

завдання керівництва країни, а наслідком його став управлінський хаос, який у свою чергу вплинув на економічний розвиток Донбасу та України загалом.

Реалізацію на Донбасі оперативного наказу НКВС СРСР за № 00447 «Про операцію з репресування колишніх куркулів, карних злочинців і інших антирадянських елементів» від 30 липня 1937 р.⁵ дослідили В. Волошенко [5], О. Довбня [9], В. Нікольський [21] та І. Смирнова [45]. Зокрема, В. Волошенко та О. Довбня висвітлили особливості, механізм та кількісні показники репресій проти окремих цільових груп «куркульської операції», В. Нікольський здійснив історико-статистичне дослідження, а І. Смирнова з'ясувала роль місцевих партійних органів у здійсненні «куркульської операції». При цьому В. Волошенко обстоює думку, що терор відбувався не наосліп, а цілеспрямовано й репресували значно більшу кількість, ніж планувалося. Щодо останнього, то вона висловила декілька припущень: місцева ініціатива з метою виконання лімітів; цілеспрямована державна політика моделювання соціальних процесів шляхом «чисток», у тому числі прагнення ізолювати перед імовірною війною тих осіб, які мали військовий досвід, задля запобігання появи «п'ятої колонії». Окрім цього, дослідниця звертає увагу на те, що активність органів НКВС у сільськогосподарських районах, що були основною базою опору більшовикам у 1917 – 1920 рр., була незначною, а вся увага спрямовувалася на «соціальну чистку» вузлів та стратегічно важливих промислових районів – Ворошиловградського, Дзержинського та Маріупольського. При цьому пік арештів припадає на листопад – грудень 1937 р. та квітень 1938 р., впровадження слідства відбувалося з чисельними порушеннями, а вироки виносилися поспіхом.

У свою чергу О. Довбня у рамках дослідження виділила дев'ять категорій репресованих за «партійним забарвленням», більшість серед яких становили віднесені до категорії «есери», «меншовики», «троцькісти та право-троцькісти». Така тенденція, на думку дослідниці, збігається з оперативними наказами НКВС та директивами ВКП(б). Як і В. Волошенко, О. Довбня акцентує увагу на тому, що репресії за «партійним забарвленням» на Донеччині були чітко спланованою та цілеспрямованою акцією. При цьому серед жертв репресій переважали робітники та інженерно-технічні працівники, а сплески репресій відбулися у листопаді 1937 р. та у квітні 1938 р. Як і З. Лихолобова, О. Довбня обстоює думку, що об'єктом репресій були соціально зрілі громадяни зі сформованим світоглядом, які важко піддавалися соціальній інженерії й на яких компартійно-радянська влада списала провали в економічному розвитку регіону.

Щодо історико-статистичного дослідження В. Нікольського, то згідно з протоколами трійок УНКВС по «куркульській операції» на Донбасі було засуджено 18 018 осіб та розглянуто слідчих справ на 18 042 особи. Історик акцентує увагу на тому, що зазначені показники свідчать, що запланована ймовірна кількість «ворогів народу» на Донбасі була за ініціативою місцевих органів НКВС збільшена у 4,5 рази, а у процесі реалізації «куркульської операції» органи держбезпеки і міліції виходили за рамки своєї компетенції, збільшуючи коло осіб. Щодо мір покарання, то до розстрілу засудили 11 027 осіб, до різних термінів позбавлення волі – 6 991 особу, при цьому пік репресій припав на 1937 р.

У свою чергу І. Смирнова звернула увагу на те, що організаційна і практична сторона реалізації операції здійснювалася органами держбезпеки, а ідеологічна – місцевими партійними органами. На думку дослідниці, органи держбезпеки проявляли самостійність і ініціативу, а їх роль і статус в структурі влади в період проведення масових операцій істотно зросли. Як зазначає І. Смирнова, у 1937 р. взаємодія місцевих

⁵Так звана «куркульська операція» – одна зі складових «Великого терору».

партійних органів з органами держбезпеки щодо знищення «ворогів» була плідною, а з 1938 р. розпочинаються конфлікти між начальниками деяких районних відділів НКВС і партійними функціонерами, при цьому частина останніх перетворилася з катів на жертв терору. Також вона обстоює думку, що поступово НКВС перетворився із сили, підконтрольної партії, в загрозу для неї, що й зумовило припинення терору в листопаді 1938 р. Фактично І. Смирнова повторює тези компартійно-радянської влади, які та використовувала, припиняючи терор та розпочинаючи так зване відновлення соціалістичної законності у листопаді 1938 р., та яких дотримувалися радянські історики в часи «хрущовської відлиги» та «горбачовської перебудови».

Окремі праці вітчизняних дослідників присвячені репресіям проти різних категорій населення регіону. Так, З. Лихолобова [18] та А. Климов [14] висвітлили політичні репресії проти інтелігенції, О. Бут та П. Добров – проти інженерно-технічних кадрів важкої промисловості [4], а Є. Славич – проти працівників сільського господарства [44].

Не залишили вітчизняні дослідники поза увагою й жертв репресій. Так, донецькими та луганськими професійними істориками й краєзнавцями відповідно до постанов Президії Верховної Ради України від 6 квітня 1992 р. та Кабінету Міністрів України від 11 вересня 1992 р. підготовлено та надруковано шість випусків збірника «Правда через роки»⁶ [25–30], дев'ять книг науково-документальної серії «Реабілітовані історією. Донецька область» [31–39], чотири книги «Реабілітовані історією. Луганська область» [40–43], а також окремі видання про політичні репресії в Маріуполі та Приазов'ї [6;11;12]. Окрім цього, донецькі науковці В. Нікольський, О. Бут, П. Добров, В. Шевченко [15] та маріупольські краєзнавці Г. Захарова [10] та П. Мазур [19;20] присвятили свої праці жертвам «грецької операції»⁷.

У центрі досліджень вітчизняних науковців опинилися й ексекutori. Так, у науково-довідковому виданні В. Золотарьова та В. Стюпкина не тільки висвітлюється історія радянських каральних органів на Донбасі періоду 1919 – 1941 рр., але й подаються біографічні довідки на співробітників, керівників структурних підрозділів та архівні матеріали, зокрема про їх діяльність у 1930-ті рр. [13].

О. Бажан та В. Золотарьов, висвітлюючи діяльність начальника Управління НКВС по Ворошиловградській області Г. Коркунова, відобразили технологію «Великого терору» з точки зору організаторів та виконавців [1].

У свою чергу О. Довбня, спираючись на архівно-кримінальні справи та матеріали службових і судових розслідувань щодо співробітників УНКВС по Ворошиловградській області, не тільки висвітлила механізм фабрикації та фальсифікації слідчих справ на Луганщині у 1937 – 1938 рр., але й розкрила психологію поведінки ексекуторів, які за словами про відданість служінню справі революції ховали свою справжню натуру – кар'єристів, мародерів, садистів та катів [8].

Таким чином, спираючись на науковий доробок сучасних вітчизняних істориків, присвячений проблемі, можна зробити висновок, що радянська держава за допомогою репресій проти різних категорій населення Донбасу в 1930-ті рр. одночасно вирішувала економічні проблеми, боролася з будь-яким проявом опозиційних настроїв та здійснювала соціальну інженерію.

⁶До цієї серії видань увійшла проаналізована вище монографія В. М. Нікольського. Вона вважається сьомим випуском збірника «Правда через роки».

⁷Історіографічний аналіз цих праць див.: Богатікова О. В. «Грецька операція» 1937 – 1938 рр. у Північному Приазов'ї: історіографія проблеми / О. В. Богатікова, В. М. Романцов // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. – 2012. – Вип. 3. – С. 30–38.

Щодо історіографічного аналізу стану розробки окресленої проблеми, то основна увага науковців приділена висвітленню перебігу, наслідкам, кількісним показникам та специфіці «Великого терору». Окрім цього, науковці повернули із забуття імена репресованих, а також дослідили, хто безпосередньо брав участь у каральних заходах компартійно-радянської влади.

Стосовно перспектив подальшої розробки проблеми, то бракує комплексних досліджень реалізації «національних операцій» у регіоні, що й необхідно врахувати науковцям у подальшому.

Список використаної літератури

1. Бажан О. Луганський прокуратор (штрихи до біографії капітана державної безпеки НКВС Григорія Коркунова / О. Бажан, В. Золотарьов // Краєзнавство. – 2015. – № 3/4. – С. 257–267 ; Bazhan O. Luhanskyi prokurator (shtrykhy do biohrafii kapitana derzhavnoi bezpeky NKVS Hryhoriia Korkunova / O. Bazhan, V. Zolotarov // Kraieznavstvo. – 2015. – № 3/4. – S. 257–267.

2. Богатикова О. В. «Грецька операція» 1937 – 1938 рр. у Північному Приазов'ї: історіографія проблеми / О. В. Богатикова, В. М. Романцов // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. – 2012. – Вип. 3. – С. 30–38 ; Bohatikova O. V. «Hretska operatsiia» 1937 – 1938 rr. u Pivnichnomu Pryazovi: istoriohrafiiia problemy / O. V. Bohatikova, V. M. Romantsov // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia: Istoriiia. Politolohiia. – 2012. – Vyp. 3. – S. 30–38.

3. Бут О. М. Економічна контрреволюція в Україні в 20 – 30-ті роки ХХ століття: від нових джерел до нового осмислення / О. М. Бут, П. В. Добров. – Донецьк : УкрНТЕК, 2002. – 314 с. ; But O. M. Ekonomichna kontrevoliutsiia v Ukraini v 20 – 30-ti roky XX stolittia: vid novykh dzherel do novoho osmyslennia / O. M. But, P. V. Dobrov. – Donetsk : UkrNTEK, 2002. – 314 s.

4. Бут О. М. Маловідомі імена в краєзнавстві: кадри важкої промисловості Донбасу під жорнами сталінських репресій / О. М. Бут, П. В. Добров // Краєзнавство. – 2005. – № 1–4. – С. 65–68; But O. M. Malovidomi imena v kraieznavstvi: kadry vazhkoï promyslovosti Donbasu pid zhornamy stalinskykh represii / O. M. But, P. V. Dobrov // Kraieznavstvo. – 2005. – № 1–4. – S. 65–68.

5. Волошенко В. А. Бывшие военнослужащие – противники большевиков в 1917 – 1920 гг. в Донбассе как целевая группа террора / В. А. Волошенко // Сталинизм в советской провинции: 1937 – 1938 гг. Массовая операция на основе приказа № 00447 / сост. : М. Юнге, Р. Биннер. – Москва : РОССПЭН, 2009. – С. 363–385 ; Voloshenko V. A. Byvshie voennosluzhashchie – protivniki bolshevikov v 1917 – 1920 gg. v Donbasse kak tselevaya gruppa terrora / V. A. Voloshenko // Stalinizm v sovetskoï provintsii: 1937 – 1938 gg. Massovaya operatsiia na osnove prikaza № 00447 / sost. : M. Yunge, R. Binner. – Moskva : ROSSPEN, 2009. – S. 363–385.

6. Захарова Г. М. Всех поименно назвать. (О жертвах политического террора г. Мариуполя и Приазовья) / Г. М. Захарова. – Мариуполь : Приазовский рабочий, 2002. – 198 с. ; Zakharova G. M. Vsekh poimenno nazvat. (O zhertvakh politicheskogo terrora g. Mariupolya i Priazovya) / G. M. Zakharova. – Mariupol : Priazovskiy rabochiy, 2002. – 198 s.

7. Довбня О. А. Міста і села Луганщини у вирі політичних репресій (1920 – 1950-ті рр.): сучасна українська історіографія / О. А. Довбня // Луганщина: краєзнавчі розвідки : матеріали регіон. наук.-практ. конф., м. Старобільськ, 20 квітня 2017 р. – Старобільськ, 2017. – С. 27–31 ; Dovbnia O. A. Mista i sela Luhanshchyny u vyri politychnykh represii (1920 – 1950-ti rr.): suchasna ukrainska istoriohrafiiia / O. A. Dovbnia // Luhanshchyna: kraieznavchi rozvidky : materialy rehion. nauk.-prakt. konf., m. Starobilsk, 20 kvitnia 2017 r. – Starobilsk, 2017. – S. 27–31.

8. Довбня О. А. Притягнення співробітників УНКВС по Ворошиловградській області до кримінальної відповідальності за порушення «соціалістичної законності» під час «Великого терору» / О. А. Довбня // З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ. – 2015. – № 2 (45). – С. 258–298; Dovbnia O. A. Prytiahnennia spivrobitnykiv UNKVS po Voroshylovhradskii oblasti do kryminalnoi vidpovidalnosti za porushennia «sotsialistychnoi zakonnosti» pid chas «Velykoho teroru» / O. A. Dovbnia // Z arkhiviv VUChK – HPU – NKVD – KHB. – 2015. – № 2 (45). – S. 258–298.

9. Довбня О. А. Репрессии по партийной «окраске» в рамках «кулацкой операции» в Донецкой области / О. А. Довбня // Сталинизм в советской провинции: 1937 – 1938 гг. Массовая операция на основе приказа № 00447 / сост. : М. Юнге, Р. Биннер. – Москва : РОССПЭН, 2009. – С. 421–458 ; Dovbnia O. A. Repressii po partiynoi «okraske» v ramkakh «kulatskoi operatsii» v Donetskoj oblasti / O. A. Dovbnia // Stalinizm v sovetskoj provintsii: 1937 – 1938 gg. Massovaya operatsiya na osnove prikaza № 00447 / sost. : M. Yunge, R. Binner. – Moskva : ROSSPEN, 2009. – S. 421–458.

10. Захарова Г. М. Дело Константина Челпана / Г. М. Захарова. – Мариуполь : Приазовский рабочий, 2001. – 100 с. ; Zakharova G. M. Delo Konstantina Chelpana / G. M. Zakharova. – Mariupol : Priazovskiy rabochiy, 2001. – 100 s.

11. Захарова Г. М. Мариупольская трагедия. (О жертвах политических репрессий Мариуполя и Приазовья) / Г. М. Захарова. – Мариуполь : Приазовский рабочий, 2000. – 272 с. ; Zakharova G. M. Mariupolskaya tragediya. (O zhertvakh politicheskikh repressiy Mariupolya i Priazovya) / G. M. Zakharova. – Mariupol : Priazovskiy rabochiy, 2000. – 272 s.

12. Захарова Г. М. Расстрелянное пароходство: репрессии органов НКВД в Азовском морском пароходстве. 1937 – 1941 гг. / Г. М. Захарова. – Мариуполь : Приазовский рабочий, 2004. – 162 с. ; Zakharova G. M. Rasstrelyannoe parokhodstvo: repressii organov NKVD v Azovskom morskoi parokhodstve. 1937 – 1941 gg. / G. M. Zakharova. – Mariupol : Priazovskiy rabochiy, 2004. – 162 s.

13. Золотарев В. А. ЧК – ГПУ – НКВД в Донбассе: люди и документы. 1919 – 1941 / В. А. Золотарев, В. П. Степкин. – Донецк : Алекс, 2010. – 512 с. ; Zolotarev V. A. ChK – GPU – NKVD v Donbasse: lyudi i dokumenty. 1919 – 1941 / V. A. Zolotarev, V. P. Stepkin. – Donetsk : Aleks, 2010. – 512 s.

14. Климов А. Шість страшних літ (політичні репресії в Луганському педагогічному інституті 1933 – 1938 рр. / А. Климов // Бахмутський шлях. – 2008. – № 3/4. – С. 123–127 ; Klymov A. Shist strashnykh lit (politychni represii v Luhanskomu pedahohichnomu instytuti 1933 – 1938 rr. / A. Klymov // Bakhmutskiy shliakh. – 2008. – № 3/4. – S. 123–127.

15. Книга пам'яті греків України / В. М. Нікольський, О. М. Бут, П. В. Добров, В. О. Шевченко. – Донецьк : Регіон, 2005. – 336 с. ; Knyha pamiati hrekiv Ukrainy / V. M. Nikolskyi, O. M. But, P. V. Dobrov, V. O. Shevchenko. – Donetsk : Rehion, 2005. – 336 s.

16. Кульчицький С. Донеччина і Луганщина у XVII – XXI ст.: історичні фактори й політичні технології формування особливого та загального у регіональному просторі / С. Кульчицький, Л. Якубова. – Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2015. – 813 с. ; Kulchytskyi S. Donechchyna i Luhanshchyna u XVII – XXI st.: istorychni faktory u politychni tekhnolohii formuvannia osoblyvoho ta zahalnoho u rehionalnomu prostori / S. Kulchytskyi, L. Yakubova. – Kyiv : In-t istorii Ukrainy NANU, 2015. – 813 s.

17. Лихолобова З. Г. Тоталітарний режим та політичні репресії в Україні у другій половині 1930-х років (переважно на матеріалах Донецького регіону) / З. Г. Лихолобова. – Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2006. – 280 с. ; Lykholobova Z. H. Totalitarnyi rezhym ta politychni represii v Ukraini u druhii polovyni 1930-kh roki

(perezvazhno na materialakh Donetskoho rehionu) / Z. H. Lykholobova. – Donetsk : Vyd-vo DonNU, 2006. – 280 s.

18. Лихолобова З. «Великий терор» 1937 – 1938 рр. у Донбасі: втрати інтелігенції / З. Лихолобова // Проблеми історії України: факти, судження, пошук. – 2007. – Вип. 16. – С. 466–480 ; Lykholobova Z. «Velykyi teror» 1937 – 1938 rr. u Donbasi: vtraty intelihentsii / Z. Lykholobova // Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuk. – 2007. – Vyp. 16. – S. 466–480.

19. Мазур П. И. Георгий Костоправ: поэт и гражданин / П. И. Мазур. – Донецк : Баланс-Клуб, 2003. – 184 с.: ил. ; Mazur P. I. Georgiy Kostoprav: poet i grazhdanin / P. I. Mazur. – Donetsk : Balans-Klub, 2003. – 184 s.: il.

20. Мазур П. И. За что, Господи? Мариуполь, 1937 год: «Греческая операция» : сб. очерков / П. И. Мазур. – Мариуполь : Азовье, 2007. – 108 с. ; Mazur P. I. Za chto, Gospodi? Mariupol, 1937 god: «Grecheskaya operatsiya» : sb. ocherkov / P. I. Mazur. – Mariupol : Azove, 2007. – 108 s.

21. Никольский В. Н. «Кулацкая операция» НКВД 1937 – 1938 гг. в украинском Донбассе и ее статистическая обработка / В. Н. Никольский // Сталинизм в советской провинции: 1937 – 1938 гг. Массовая операция на основе приказа № 00447 / сост. : М. Юнге, Р. Биннер. – Москва : РОССПЭН, 2009. – С. 785–843 ; Nikolskiy V. N. «Kulatskaya operatsiya» NKVD 1937 – 1938 gg. v ukrainskom Donbasse i ee statisticheskaya obrabotka / V. N. Nikolskiy // Stalinizm v sovetskoj provintsii: 1937 – 1938 gg. Massovaya operatsiya na osnove prikaza № 00447 / sost. : M. Yunge, R. Binner. – Moskva : ROSSPEN, 2009. – S. 785–843.

22. Нікольський В. М. Політичні репресії 1937 – 1938 рр. на Донеччині: причини, перебіг, наслідки : моногр. / В. М. Нікольський. – Донецьк : Каштан, 2011. – 200 с. ; Nikolskiy V. M. Politychni represii 1937 – 1938 rr. na Donechchyni: prychny, perebih, naslidky : monohr. / V. M. Nikolskiy. – Donetsk : Kashtan, 2011. – 200 s.

23. Нікольський В. М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження / В. М. Нікольський. – Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2003. – 624 с. ; Nikolskiy V. M. Represyivna diialnist orhaniv derzhavnoi bezpeky SRSR v Ukraini (kinets 1920-kh – 1950-ti rr.). Istoryko-statystychne doslidzhennia / V. M. Nikolskiy. – Donetsk : Vyd-vo DonNU, 2003. – 624 s.

24. Подкур Р. Ю. «Великий терор» 1937 – 1938 рр. на Донбасі / Р. Ю. Подкур. – Київ : Інститут історії України, 2016. – 126 с. ; Podkur R. Yu. «Velykyi teror» 1937 – 1938 rr. na Donbasi / R. Yu. Podkur. – Kyiv : Instytut istorii Ukrainy, 2016. – 126 s.

25. Правда через роки: статті, спогади, документи / упоряд. А. М. Сабіна; редкол. А. П. Ключев (гол.) та ін. – Донецьк : Лебідь, 1995. – Вип. 1. – 128 с. ; Pravda cherez roky: statti, spohady, dokumenty / uporiad. A. M. Sabina; redkol. A. P. Kliuev (hol.) ta in. – Donetsk : Lebid, 1995. – Vyp. 1. – 128 s.

26. Правда через годы: статьи, воспоминания, документы / сост. О. М. Бут, А. М. Сабина; редкол. : Теличко В. И. (гл.) и др. – Донецьк : Регіон, 1998. – Вып. 2. – 191 с. ; Pravda cherez gody: stati, vospominaniya, dokumenty / sost. O. M. But, A. M. Sabina; redkol. : Telichko V. I. (gl.) i dr. – Donetsk : Region, 1998. – Vyp. 2. – 191 s.

27. Правда через годы: статьи, воспоминания, документы / сост. : А. Н. Бут и др. – Донецьк : Регіон, 1999. – Вып. 3. – 174 с. ; Pravda cherez gody: stati, vospominaniya, dokumenty / sost. : A. N. But i dr. – Donetsk : Region, 1999. – Vyp. 3. – 174 s.

28. Правда через годы: статьи, воспоминания, документы / авт. кол.: А. Н. Бут и др. – Донецьк : Регіон, 2000. – Вып. 4. – 198 с. ; Pravda cherez gody: stati, vospominaniya, dokumenty / avt. kol.: A. N. But i dr. – Donetsk : Region, 2000. – Vyp. 4. – 198 s.

29. Правда через годы: статьи, воспоминания, документы / авт. кол. : А. Н. Бут и др. – Донецк : Регион, 2001. – Вып. 5. – 248 с. ; Pravda cherez gody: stati, vospominaniya, dokumenty / avt. kol. : A. N. But i dr. – Donetsk : Region, 2001. – Vyp. 5. – 248 s.
30. Правда через годы: статьи, воспоминания, документы / редкол. : А. Н. Гурбич и др. – Донецк : Регион, 2002. – Вып. 6. – 248 с. ; Pravda cherez gody: stati, vospominaniya, dokumenty / redkol. : A. N. Gurbich i dr. – Donetsk : Region, 2002. – Vyp. 6. – 248 s.
31. Реабілітовані історією. Донецька область / обл. ред. кол. : В. М. Демидко (гол.) та ін. – Донецьк : Регион, 2004. – Кн. 1 : Науково-документальні нариси – 648 с. ; Reabilitovani istoriieiu. Donetska oblast / obl. red. kol. : V. M. Demydko (hol.) ta in. – Donetsk : Rehion, 2004. – Kn. 1 : Naukovo-dokumentalni narisy – 648 s.
32. Реабілітовані історією. Донецька область / обл. ред. кол. : Ю. М. Гримчак (гол.) та ін. – Донецьк : Регион, 2005. – Кн. 2. – 624 с. ; Reabilitovani istoriieiu. Donetska oblast / obl. red. kol. : Yu. M. Hrymchak (hol.) ta in. – Donetsk : Rehion, 2005. – Kn. 2. – 624 s.
33. Реабілітовані історією. Донецька область / обл. ред. кол. : О. Л. Третяк (гол.). – Донецьк : Регион, 2006. – Кн. 3. – 624 с. ; Reabilitovani istoriieiu. Donetska oblast / obl. red. kol. : O. L. Tretiak (hol.). – Donetsk : Rehion, 2006. – Kn. 3. – 624 s.
34. Реабілітовані історією. Донецька область / обл. ред. кол. : О. Л. Третяк (гол.). – Донецьк : вид-во «СПД Бледнов», 2007. – Кн. 4. – 648 с. ; Reabilitovani istoriieiu. Donetska oblast / obl. red. kol. : O. L. Tretiak (hol.). – Donetsk : vyd-vo «SPD Bliednov», 2007. – Kn. 4. – 648 s.
35. Реабілітовані історією. Донецька область / обл. ред. кол. : О. Л. Третяк (гол.). – Донецьк : Регион, вид-во «СПД Бледнов», 2008. – Кн. 5. – 624 с. ; Reabilitovani istoriieiu. Donetska oblast / obl. red. kol. : O. L. Tretiak (hol.). – Donetsk : Rehion, vyd-vo «SPD Bliednov», 2008. – Kn. 5. – 624 s.
36. Реабілітовані історією. Донецька область / обл. ред. кол. : О. Л. Третяк (гол.). – Донецьк : Регион – вид-во «ФОП Колесніченко В. В.», 2009. – Кн. 6. – 592 с. ; Reabilitovani istoriieiu. Donetska oblast / obl. red. kol. : O. L. Tretiak (hol.). – Donetsk : Rehion – vyd-vo «FOP Kolesnichenko V. V.», 2009. – Kn. 6. – 592 s.
37. Реабілітовані історією. Донецька область / обл. ред. кол. : О. Л. Третяк (гол.). – Донецьк : Регион – вид-во «ФОП Колесніченко В. В.», 2010. – Кн. 7. – 624 с. ; Reabilitovani istoriieiu. Donetska oblast / obl. red. kol. : O. L. Tretiak (hol.). – Donetsk : Rehion – vyd-vo «FOP Kolesnichenko V. V.», 2010. – Kn. 7. – 624 s.
38. Реабілітовані історією. Донецька область / обл. ред. кол. : Л. І. Давиденко (гол.). – Донецьк : Регион – вид-во «ФОП Колесніченко В. В.», 2011. – Кн. 8. – 624 с. ; Reabilitovani istoriieiu. Donetska oblast / obl. red. kol. : L. I. Davydenko (hol.). – Donetsk : Rehion – vyd-vo «FOP Kolesnichenko V. V.», 2011. – Kn. 8. – 624 s.
39. Реабілітовані історією. Донецька область / обл. ред. кол. : В. В. Фомін (гол.). – Донецьк : Регион, вид-во «ТОВ «Каштан», 2012. – Кн. 9. – 624 с. ; Reabilitovani istoriieiu. Donetska oblast / obl. red. kol. : V. V. Fomin (hol.). – Donetsk : Rehion, vyd-vo «TOV «Kashtan», 2012. – Kn. 9. – 624 s.
40. Реабілітовані історією. Луганська область у 3-х кн. / гол. редкол. : П. Т. Тронько та ін. – Луганськ, 2004. – Кн. 1. – 736 с. ; Reabilitovani istoriieiu. Luhanska oblast u 3-kh kn. / hol. redkol. : P. T. Tronko ta in. – Luhansk, 2004. – Kn. 1. – 736 s.
41. Реабілітовані історією. Луганська область / гол. редкол. : П. Т. Тронько та ін. – Луганськ, 2005. – Кн. 2. – 702 с. ; Reabilitovani istoriieiu. Luhanska oblast / hol. redkol. : P. T. Tronko ta in. – Luhansk, 2005. – Kn. 2. – 702 s.

42. Реабілітовані історією. Луганська область / гол. редкол. : П. Т. Тронько та ін. – Луганськ, 2008. – Кн. 3. – 733 с. ; Reabilitovani istoriieiu. Luhanska oblast / hol. redkol. : P. T. Tronko ta in. – Luhansk, 2008. – Кн. 3. – 733 s.

43. Реабілітовані історією. Луганська область / гол. редкол. : В. Ф. Солдатенко. – Луганськ, 2013. – Кн. 4. – 640 с. ; Reabilitovani istoriieiu. Luhanska oblast / hol. redkol. : V. F. Soldatenko. – Luhansk, 2013. – Кн. 4. – 640 s.

44. Славич Є. В. Репресії щодо працівників сільського господарства Донеччини в 1929 – 1933 рр.: масштаби, динаміка, характер обвинувачень / Є. В. Славич // Історичні і політологічні дослідження. – 2013. – № 4. – С. 144–153 ; Slavych Ye. V. Represii shchodo pratsivnykiv silskoho hospodarstva Donechchyny v 1929 – 1933 rr.: masshtaby, dynamika, kharakter obvynuvachen / Ye. V. Slavych // Istorychni i politolohichni doslidzhennia. – 2013. – № 4. – S. 144–153.

45. Смирнова И. Е. Отражение «кулацкой операции» в документах партийных органов Донецкой области / И. Е. Смирнова // Сталинизм в советской провинции: 1937 – 1938 гг. Массовая операция на основе приказа № 00447 / сост. : М. Юнге, Р. Биннер. – Москва : РОССПЭН, 2009. – С. 673–716 ; Smirnova I. Ye. Otrazhenie «kulatskoj operatsii» v dokumentakh partiynykh organov Donetskoy oblasti / I. Ye. Smirnova // Stalinizm v sovetskoy provintsii: 1937 – 1938 gg. Massovaya operatsiya na osnove prikaza № 00447 / sost. : M. Yunge, R. Binner. – Moskva : ROSSPEN, 2009. – S. 673–716.

46. Якубова Л. В обіймах страху і смерті. Більшовицький терор в Україні / Л. Якубова, Я. Примаченко. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. – 544 с. ; Yakubova L. V obiimakh strakhu i smerti. Bilshovytskyi teror v Ukraini / L. Yakubova, Ya. Prymachenko. – Kharkiv : Klub simeinoho dozvillia, 2016. – 544 s.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2017 р.

O. Dovbnia

POLITICAL REPRESSIONS IN DONBAS IN 1930's: THE HISTORIOGRAPHICAL DISCOURSE

It is described the current state of study by Ukrainian historians of the problem of political repression against the population of Donbas in 1930's. The main aim of the article is to analyze the main historiographical approaches to the studying of a given problem, the degree of its scientific development, as well as the prospects for further investigation of the forms, methods and consequences of implementing the repressive policy of the Soviet state against the population of Donbas in 1930's.

The proposed article is based on such fundamental principles of historical research as scientific objectivity and historicism.

Source base: monographs, popular science publications, memorial editions, investigation published in specialized scientific publications, scientific and analytical information magazines, collections of materials of conferences and scientific and documentary book series «Rehabilitated by History». The analyzed works were systematized by the lines of the research. It is established that the researchers have paid the greatest attention to clarification of the reasons, forms, periods, scale and consequences of the repressive policy of the Communist-Soviet power against the population of Donbas in 1930's.

The article, based on the scientific achievements of domestic historians, devoted to this problem, shows that the repression of the Soviet state against the population of Donbas in 1930's were directed to suppression of any manifestations of oppositional moods, solving economic problems and implementing of social engineering.

The scientific novelty is in the creation of an integral picture of the historiography of the repressive policy of the Soviet State against the population of Donbas in 1930's.

Key words: *scientific work, repressions, «Kulak Operation», «National Operations», the public security authorities, extrajudicial bodies.*